

Kronika

Tidevarv kommer, tidevarv försvinner. Axel Odelberg undrar varför vi vill bevara vad som inte kan äga evigt bestånd.

Leopardernas grav

Tarquinia ligger högt på en kulle i södra Toscana, ungefär nio mil norr om Rom och några kilometer från den tyrrenska kusten. Det är en mycket gammal, muromgärdad småstad med en vacker medeltida stadskärna och mer än tretusenåriga anor. Historikerna tror att den grundades på 1200-talet före Kristus. I antiken var Tarquinia ett politiskt och kommersiellt centrum. Idag är staden mest känd för sitt nekropolis, gravfältet som ligger strax utanför.

Etruskerna har spårats tillbaka till 800-talet före Kristus. Etrurien sammanföll i stora drag med dagens Toscana. Från början utmärkte sig etruskerna inte särskilt men mot mitten av 700-talet dök grekiska koloniserare upp på den apenninska halvön.

En kultur, ett folk och ett språk tonade bort efter 800 år, uppslukade av en livskraftigare civilisation, som också sedan länge hör till de utdöda.

Det ledde till ett kraftigt ekonomiskt, tekniskt och kulturellt uppsving för etruskerna. Grekerna var på jakt efter metaller och upptäckte snart att ön Elba och en del andra etrusiska områden var rika på malmer och mineraler. Utvinning etablerades, framställningsprocesser utvecklades och ett kontinuerligt handelsutbyte

med Grekland och köpmän i Orienten inleddes. Etruriens befolkning ökade, nya städer växte upp och de etrusiska köpmän och sjöfarare som kontrollerade metallhandeln blev till en välbestämd aristokratisk överklass.

Eftersom etruskerna främst byggde sina hus i trä finns inte särskilt många lämningar kvar ovan jord. Under marken däremot har de lämnat ett rikt arv efter sig. Aristokraterna placerade sina döda i underjordiska kamrar, omgivna av personliga ägodelar och med vackra målningar på väggarna. Enklare folk nöjde sig med omålade gravkamrar. De första gravarna upptäcktes på 1600-talet och fortfarande upptäcks nya. Sammanlagt har 6 000 gravar utforskats, varav 60 med väggmålningar.

Gravfältet utanför Tarquinia är det mest kända. Där finns också den mest kända graven, Leopardernas grav, som är från 500-talet före Kristus. Namnet har den fått efter de två leoparder som avbildats stående nos mot nos på den vägg som vetter mot ingången. Under leoparderna har konstnären målat en bankettscen som berättar att etruskerna kunde njuta av livet. Taket är målat i schackbrädesmönster med röda, svarta och gula rutor.

Den etruskiska storhetstiden varade, bortsett från ett par nedgångsperioder, i cirka 400 år. Sedan började Roms växande styrka göra sig gällande. Det romerska inflyandet över Etrurien växte. Erövrings- och assimileringssprocessen fullbordades år 90 före Kristus då alla etrusker garanterades romerskt medborgarskap. Grekerna gav etruskerna en plats i historien, med romarna försvann de. En kultur, ett folk och ett språk tonade bort efter 800 år, uppslukade av en livskraftigare civilisation, som också sedan länge hör till de utdöda. I ett historiskt perspektiv är språk och kulturers död en ganska vardaglig företeelse, en del av livet på jorden.

Medan jag står och tittar på den livsbejakande bankettmålningen i Leopardernas grav funderar jag på om världen hade varit en bättre plats idag ifall etruskernas språk och kultur alltiämt funnits kvar. Jag tror inte det. Men i vår tid beskrivs varje utplånat språk och varje döende kulturyrting som en stor förlust.

Livsstilar, språk och kulturer utan egen överlevnadskraft subventioneras med skattemedel och skyddas med kvoteringar. Samer, indianer, eskimåer, aboriginer, maorier, europeiska bönder och franska konstfilmer. Undrar just vad människor kommer att säga om det om 2 500 år.

10 juni 1999

AXEL ODELBERG

axel.odelberg@telia.com

En opryd argonaut

Biografin över en av upplysningens svenska gestalter – Daniel Solander – anmäls av Anders Björnsson.

Finns det en svensk upplysningstid? Det har blivit ett mode bland idéhistoriker att förneka detta. 1700-talets Sverige saknar en moderniseringsrörelse kring ett sammansvetsat program, som *les philosophes* i Frankrike. I Sverige heter partierna hattar och mössor, multkolar med ett begränsat intresse för samhällsreformer. Och bristen på stora tänkare är på det hela taget besvärande. Hur många vägade, som Voltaire, utmana kyrkans makt? Inte heller blev det någon revolutionär urladdning i Stockholm söm i Paris 1789. Några enstaka stormsvälvar kanske.

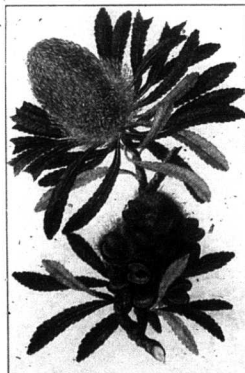
Idéhistoria

Edward Duyker
Nature's Argonaut
Daniel Solander 1733–1782.
Naturalist and Voyager
with Cook and Banks
The Nieuwuyh Press, 1998

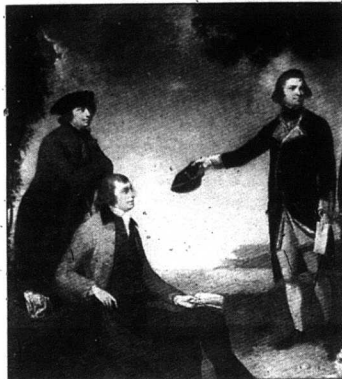
Men måste upplysningen se likadan ut överallt? I så fall skulle de skotska empiristerna och *common sense*-filosoferna inte vara upplysningsmän. Voltaire och Diderot skulle falla på att de gav råd åt enväldiga monarker – Fredrik av Preussen, Katarina av Ryssland. Och hur går det för en flyttblossromantiker, som Rousseau? Sverige hade ingen betydande filosof före Hägerström, men kemien, botaniken och ekonomin tillhör också den nya tiden.

Liberalism och fysiokrater

Frankrike hade mer av det mesta, inte så märkligt om man betänkar att bourbonerna härskade över 20 miljoner, medan det i ständernas Sverige-Finland fanns kanske tiondelen så många. I Frankrike var böndernas rätt till jorden en brännande fråga. I Sverige hade bondeståndet representation i riksdagen, feodalismen kom här aldrig att genomsyra de sociala relationerna, folk kunde läsa och reda sig ute i bygderna. Frankrike var rikt och skuldsatt, Sverige fattigt utan att vara efterblivet. En kaplan

Systematikern. Banksia serrata från Botany Bay, insamlad av Banks och Solander.

Upptäckaren. Daniel Solander (i mössa t v.), Joseph Banks och kapten Cook på en målning tillskriven John Hamilton Mortimer.

från Österbotten, Anders Chydenius, spred den ekonomiska liberalismens läror, medan de franska nationalekonomerna snärjdes i fysiokratismens garn.

I den svenska upplysningen intar förstas Linné, empirikern och systematikern, första platsen. Han var inget ensamt snille utan samlade en krets elever som inhämtade ny naturkunskap från när och fjärran. Carl Petter Thunberg grundlade den japanska botaniken, Peter Forskål dog i en febersjukdom i Arabien, men innan dess hade han hunnit med att lämna ett originellt bidrag till den politiska filosofin genom sina *Tankar om borgerlig frihet*. Vetenskapligt framgångsrikast av lärjungarna var ändå Daniel Solander.

Solander deltog i flera berömda vetenskapliga expeditioner, bland annat i Captain Cooks färder till Australien, Nya Zeeland och Latinamerika.

Under större delen av livet hade Solander London som bas och ansvarade bland annat för British Museums naturalhistoriska samlingar. Han blev ledamot av Royal Society (liksom av svenska Vetenskapsakademien, också den ett upplysningens barn) och fick sin gravplats i Swedish Church vid sidan av Emmanuel Swedenborg. Flera arter inom växt- och djurrikena skulle uppkallas efter honom. Han deltog i flera berömda vetenskapliga expeditioner, bland annat i Captain Cooks färder till Australien, Nya Zeeland och Latinamerika och senare med sin gynnare, sir Joseph Banks, till Island och Hebriderna. Han dog 49 år gammal.

Solander var en glänsande konversator och en outtröttlig systematiker. Han bidrog till att göra London till Inneanimens huvudstad och var en av Linnean Societys grundare. Hans kunskaper var encyklopediska, från sin isländska resa medförde han norrona originalmanuskript till British Museum och blev hedersdoktor i Oxford på kuppen. Biografin över Daniel Solander, kyrkoherdeson från Pitteå, var ännu inte skriven när den

nyzeeländske frilanshistorikern Edward Duyker förra året kom med sin *Nature's Argonaut*.

Duykers intresse är inte naturalhistorikernas. Han fångas av den intellektuelle äventyrvaren, den levnadsglade vetenskapsmannen som tidigt lämnade Sverige efter ett vittfamnande studium i upplysningens Uppsala men aldrig återvändande och aldrig blev sin lärares efterträdare, fastän detta tycks ha varit Linnés tanke från början.

Istället blir Solander en medelpunkt för den nya botaniska vetenskapen i ett land där pengarna flödade och där den intellektuella friheten, liksom för övrigt sedelösheten, var större än på många andra håll. Solander fungerade tidvis som svensk industri-spion, ett slags upplysning det också och underhöll i London kontakter med landsflyktiga svenskar, som den för högförädreri dömd och för sina utademokratiska åsikter kände Stockholmsborgaren Christopher Springer. Han gjorde bekantskap med doktor Johnson, vars käresta möjligen också blev Solanders, och med Benjamin Franklin, den amerikanske puritanen och politikern.

Verb med variationer

Som forskningsresande tycks han ha varit både nyfiken och nydanande, och Duykers bok redovisar detaljerat iakttagelser som Solander gjorde på olika platser, inte minst av folk- och umgängesseder. Det biologiska tränger inte ut det antropologiska. Pryd var han inte. När Solander uppehöll sig på Tahiti med Cook och de andra sjömännen på Endeavour, som tog för sig av tahitiskornas fröjder, passade han på att sammanställa en liten engelsktahitisk parlör, ur vilken Duyker serverar några smakprover. Ett uråldrigt anglosaxiskt verb kunde förekomma i flera variationer:

To Fuck – Taimorahadi, Tamo, lo-hahia, Tatué

A man who asks tata taa

Fing a-ta ti-a-a-i – taimorahi

With emotion e Ta-fu-e

Solander registrerar också namn på kroppsvätskor och kroppsdofler och noterar i förbigående att "kvinnorna på Otaheite har anmärkningsvärt röda bröstvärtor".

Nature's Argonaut är full av lärdom och – om man så vill – exotisan. Inbland spekulerar författaren där han borde ha tigit. Solander, senare i livet en habil pornograf, förälskade sig som student i Linnés dotter Lisa Stina, men drog utomlands, kanhända för att grumla minnet av denna olyckliga kärlek. Hugskottet att Daniel var resultatet av Linnaeus snedsprång med kyrkoherdehustrin i Pitteå under den norrländska resan tvivlar Duyker själv på. Rolig, om alltså inte alltigenom upplysande, läsning är det.

ANDERS BJÖRNSSON